

חולין ק

משה שווערד

1. רש"י מסכת חולין דף צט עמוד ב ד"ה וליבטול ברובא
ו ליבטול ברובא - כי אין מכירו.

- שו"ת הרשב"א חלק א סימן תפה:
ועוד נראה לומר טעמא רבה דכל איסור נכר ושהוא בעין אפי' דבר מועט בתוך היתר מרובה ואפילו באלף לא בטיל. דאלו חתיכת נבלה ניכרת שנתערבה בתוך אלף חתיכות של היתר אפי' חתיכה שאינה ראויה להתכבד אין אומרים שתהא מבוטלת בשאר. שהרי נכרת היא וצריך לחפש אחריה ולסלקה.

2. שו"ע יו"ד סימן ק
(א) בריה, דהיינו כגון נמלה או עוף טמא וגיד הנשה ואבר מן החי וביצה שיש בה אפרוח וכיוצא בהם, אפילו באלף לא בטל. ואין לו דין בריה, אלא אם כן הוא דבר שהיה בו חיות, לאפוקי חטה אחת של איסור. וכן צריך שיהא דבר שאסור מתחלת ברייתו, לאפוקי עוף טהור שנתנבל ושור הנסקל. וכן צריך שיהיה דבר שלם, שאם יחלק אין שמו עליו, לאפוקי חלב. וכן צריך. שיהיה שלם: הגה - ועיקר גיד הנשה אינו אלא על הכף בלבד, והוא כרוחב ד' אצבעות, ואם הוא שלם מקרי בריה. (בארוך כלל כ' כ"ח):

- ספר שערים מצויינים בהלכה

בריה שאני. כתוב בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' ריט) הא דאמרין בריה לא בטלה הוא כג' תנאים (א) שיהא אסורה מגופה כגון גיה"נ ונמלה ועוף טמא, שהוא אסור מתחלת ברייתו, ולא שדבר אחר גורם להם ליאסור. (ב) בריית נשמה כגון ציפור, א"נ גיה"נ דהוה ביה חיותא, וחלב לא מקרי בריה אע"פ שהיא בריית נשמה, לפי שאין כולו במקום אחד, ואינו כעין בריה שהיא מתקבצת כאחת, (ג) שתהא שלמה שאלו נתרסק ממנה אבר או כגון שנחתך מגיד לחתיכות אין שם בריה עליו ובטל. וכ"ה בשו"ע (יו"ד סי' ק ס"א).

3. ספר שערים מצויינים בהלכה

ו ליבטול ברובא. ועי' בשו"ת הרשב"א (סי' תרס) הא דבריה לא בטילא לאו דאורייתא היא אלא דרבנן, דאלו דאורייתא כל האיסורין בין שהן בריה בין שאינן בטלין ברוב, ותדע לך דהא מותבינן וליבטול ברובא, ופרקינן בריה שאני, אלמא מאן דהא מותבי ליבטול ברובא לית ליה בריה לא בטלה, ואם איתא לא הוה להו למימר בריה שאני אלא גיד בריה הוא. וכ"כ בחידושי הרשב"א (ד"ה ליבטול) דבריה לא בטלה דרבנן היא. וכ"כ הריטב"א בשם רבו דמה"ת בריה בטלה כשאר איסורין, והאי איסורא דרבנן היא ובספיקא נקטינן לקולא. וכ"כ הטו"ז (יו"ד סי' ק

4. טורי זהב על יו"ד סימן ק

(א) בריה דהיינו כו'. חשיבות דבריה שלא תהיה בטילה היא מדרבנן דכיון שמן התורה יש חשיבות דלוקין על אכילתה אפי' היא פחות מכזית דהא סתמא כתיב אצל מינים טמאים לא תאכל אותם אפי' הם קטנים ע"כ החמירו רבנן בתערובת שלהם אבל מן התורה היא בטילה כשאר איסורים ונ"מ לענין ספק אי הוה בריה או לא הוה ספיקא דרבנן ובטל וכן בכל הדברים דאמרינן לקמן שאינם בטלים כגון ראוי להתכבד או דבר שבמנין אבל אי הוה ודאי בריה או א' מהני שאין מתבטלים אלא שהאיסור ספק בזה אפילו באלף לא בטיל כגון ביצי ספק טריפה וכיוצא בו וכ"פ או"ה כלל כ"ה דין ז':

5. תוספות מסכת חולין דף ק עמוד א ד"ה בריה שאני

בריה שאני - ואפילו באלף לא בטיל וכן חתיכה הראויה להתכבד לא בטלה כדאמר הכא והיכא דפירש חד מינייהו נמי אסור גזירה שמא יקח מן הקבוע כיון שאין האיסור ניכר כדפרישית לעיל (דף צה.) ודבר שאינו לא בריה ולא חתיכה הראויה להתכבד בטל ברוב ואפילו איסור מדרבנן ליכא כדמשמע הכא ומיהו שמא אחד גברא היה אסור.

• פסקי תוספות חולין פרק ז - גיד הנשה אות רסד

בריה לא בטלה וכן חתיכה הראויה להתכבד לפני אורחים ודבר שאינו בריה ולא חתיכה בטלה ואפילו איסור דרבנן ליכא אך לאדם א' הוא אסור: ד"ה בריה: דף ק

6. רא"ש על חולין פרק שביעי - סימן לז

וגזרו חכמים שיאסר בששים אע"פ דלא יהיב טעמא גזירה אטו מין בשאינו מינו דיהיב טעמא אבל אחר שנודע תערובתו ונתבטל ברוב ונהפך האיסור להיות כולו מותר ויכול לאוכלן אפילו בבת אחת שוב לא יתכן לומר שתאסור פליטתו ...

אלא משום דגזירת הכתוב הוא דכתיב אחרי רבים להטות הלכך חד בתרי בטל ונהפך איסור להיות היתר ומותר לאוכלן אפילו כולן כאחת.

7. רש"י על עבודה זרה דף עד/א

תרתי אית ליה דבר שבמנין ואיסורי הנאה - דאיכא תרתי לחשיבותא דחשיב איסור דידהו הוא דלא בטיל אבל חמץ פרוסה בפסח הואיל ואין דרכו למנות בטיל ומשליך אחד מהן לנהר והשאר נותן לכלבו וחתיכת נבילה אע"ג דדבר שבמנין הוא כיון דלאו איסור הנאה הוא בטלה ברובא וחדא שדי לכלבים ואינך שרו באכילה:

8. ספר שערים מצויינים בהלכה

אפילו כולן כאחת עי"ש. | אבל הרשב"א בתורת הבית (הקצר ב"ד ש"א יב:) לא התיר אלא לאכלן אחת אחת, שכתב חתיכה של נבלה שאינה ראויה להתכבד שנתערבה באחרות יבש ביבש בטלים אפילו אחד בתוך שנים, ואפילו איסור של דבריהם אין כאן, והקלו בזה לפי שכל אחד עומד בעצמו ואוכל כל אחד בפני עצמו, וכיון שנתבטל ברוב דבר תורה ואין כאן איסור של תורה, כשאוכל האחד אני אומר זהו של היתר, וכן בכל אחד ואחד, ואפילו באחרון אני אומר מה שנאכל ראשון הוא היה של איסור וכבר הלך לו, וזה של היתר הוא, משא"כ בדברים הנבללים, ולפיכך אינו אוכלן כולן כאחד ואינו מבשלן כאחד. ובשו"ע (יו"ד סי' קט ס"א) כתב

בגדר החילוק בין ביטול ברוב
דלח בלח - ביכש ביכש

והנה שיטת רוב הראשונים [ה"ה הרמב"ן
הרשב"א דף צז:; הר"ן דף לו. מדפי
הרי"ף, התוס' דף ק. בד"ה ברי', והרא"ש פגה"ע
סי' ל"ז] דכל תערובת איסור בהיתר יבש ביכש
במב"מ בטל בדוב אף מדרבנן, אמנם דעת
הרמב"ם בפט"ו ממא"ס ה"ד - והראב"ד (הו"ד
ברמב"ן וברשב"א דף צז:); **דמדרבנן צריך**
ששים (וכ"כ הכס"מ לדייק מרש"י ב"מ דף נ"ג
ע"א דכל תערובת יבש ביכש הצריכו ששים
מדרבנן).

אמנם מצאנו די שיטת
בראשונים באיזה אופן נותר
התערובת לאכילה (אף היכי
דבטל ברוב או בששים):

א. שיטת רש"י [בע"ז דף ע"ד ע"א] דצריך
להשליך חזא לכלבים ואיך שרי באכילה
(וזהו חומרא בעלמא כמש"כ הרמ"א בס"י ק"ט
ס"א).

ב. שיטת התוס' [דף ק' ע"א] וז"ל שם: ומיהו
שמא לתד גברא ה"י אסור (לאכול את כל
התערובת אפילו בזא"ז) וכ"כ הסמ"ג [בל"ת
קמ"א] שמין במינו בדבר יבש בטל ברוב אפילו
מדברי סופרים לכל הפחות לשני בנ"א, אבל
לאדם אחד שיאכל בודאי האיסור יש להתמיר
(הו"ד בשו"ע סי' ק"ט ס"א).

אמנם לא נתבאר בדבריהם אי הך איסורא
מה"ת או מדרבנן, ועיין במשל"מ
פי"ט מאבכה"ט ה"ב בד"ה ועוד (ה"ג) דמשמע
מדבריו דהוא איסור מה"ת דדמי לב' שבילין
דמבואר בתוס' שבעות דף י"ט דלאדם אחד
אסור לאכול הטהרות של ב' השבילין משום
דממנ"פ קאכיל טומאה ואפילו בזא"ז, יערי"ש,
וכ"מ בתור"י ב"ב דף ל"א ע"ב [בד"ה שתי
כיתין וז"ל: וזה דומה למה שפירשתי בפ' גיה"ע
שאם נתערבה חתיכה אחת של חלב בשתיים של
שומן היא בטילה ברוב ומותר לו לאדם ליקח
אחת מהם ולאכולה דבתר רובא אזלינן, ושלשה
בנ"א נמי מותרין לאכול שלשתן ואין אשם תלוי
נוהג אלא בשתי חתיכות דליכא רובא דהיתירא,
ואע"פ ששלשה בנ"א מותרים לאכול שלשתם
(מ"מ) אם אדם אחד אכל שלשתם מביא
חטאת שהרי בבירור אכל חתיכה של חלב,
עכ"ל (וכ"מ בדבריו בב"ב דף צ"ב ע"ב).

אמנם בפמ"ג [בסי' ק"ט משב"ז סק"א]
ובספר מלבושי יו"ט [דיני בריה סי'
י"ד] ובקור"ש [ח"ב סי' מ"ה אות ז'] נקטו בדעת
התוס' דהוי רק איסור דרבנן, ולא דמי כלל
למש"כ התוס' בשבועות יט. לענין שני שבילין
דאסור מה"ת לאכול הטהרות של ב' השבילין,
משום דשא"ה דבטל האיסור ונהפך להיתר
(וכ"כ הפמ"ג בשושנת העמקים כלל י"ג).
והנה לשיטת הסוברים דהוי איסור דאורייתא
ודאי צ"ב דמ"ש מתערובת לח בלח
דמותר מה"ת ברוב אע"ג דקאכיל ודאי ג"כ
איסורא (ולקמן יבואר בע"ה דחלוק דין ביטול
יבש ביכש מדין ביטול לח בלח).

ג. שיטת הרא"ש [סי' ל"ז] דאף בב"א יכול
אדם אחד לאכול כל התערובת משום
דנהפך האיסור להיות היתר (ומש"כ הרא"ש
לחלק בין הך דהכא לבין ההיא סוגיא דבכורות
כג. דמבואר התם דנבלה בשחוטה מטמא
במשא כשנושאן בב"א - עיין בשער"י ש"ג פי"ז,
ובקה"י בכורות סי' כ"ד מה שכתבו לבאר בזה).
שיטת הרשב"א [בתוה"כ ב"ד ש"א - עמוד
י"ז] דדוקא לאכול כל חתיכה בפנ"ע מותר,
אבל לאכול שלשתן בב"א אסור, וז"ל הרשב"א
שם: וכל יבש ביכש באיסורין דעלמא בטלין
ברוב, ומסתברא טעמא דמילתא משום דבדברים
הנבללין שאי אפשר להפריד החתיכות ולאכול
כל חתיכה וחתיכה בפנ"ע צריך ששים, לפי
שבפחות זה האיסור נטעם ונגרש ככל, **ואפילו**
במב"מ שאין טעם האיסור נרגש בו, מ"מ
כיון שכנגדו במבשא"מ נרגש החמור
מדבריהם ואסורהו, אבל יבש ביכש שהוא
יכול לאכול כל חתיכה וחתיכה בפנ"ע,
אומר לא זה היא האסורה וכן בכל אחת
ואחת וכשאוכל אחרונה שבכולן אני אומר במה
שכבר נאכל ה"י האיסור וזו של היתר היא,
ולפיכך אוכל כל אחת בפנ"ע ואינו חושש,
דכיון שיש שם כדי שיעור ביטול דאורייתא,

דמדאורייתא חד בתרי בטיל, ואיפשר לומר בכל
אחת שמא עכשיו אינו אוכל את האיסור, הקילו
בו אף-מדבריהם שלא להצריכו ששים: כשאר
האיסורין, ודוקא לאכול כל אחת בפנ"ע, אבל
לבשלן יחד אסור, שהרי חזר האיסור להתערב
עם ההיתר וה"ה כשאר האיסור הנבללין, ומיהו
אפשר שאם בישל מקצתן לצד אחד ומקצתן
לצד אחר שהכל מותר ומן הטעם שכתבתי,
שבשעה שאוכל או שנתבשל יחד אני אומר
עכשיו אינו טרעם את האיסור, שהאיסור שמא
בתוך האחרים הוא שנשאר, ולכן בשעה שחזר
ואוכל את השאר אני אומר שמא האיסור כבר
נאכל ואלו כולן היתר הן, אבל לערב את הכל
ולאכול אסור, עכ"ל. הרי מבואר בדברי
הרשב"א דכל ההיתר בביטול יבש ביכש הוא
רק כשאוכל כל חתיכה בחתיכה בפנ"ע דיכול
לתלות האיסור בחתיכה האחרת, אבל לאכול
את הכל בב"א אסור כיון דאינו יכול לתלות
באחר (וכ"פ השו"ע בס"י ק"ט ס"א).

ועיין בפמ"ג [סי' ק"ט משב"ז סק"א] שכתב
לדייק מלשון הט"ז [שם] דמה שאסר
הרשב"א לאכול כולן בב"א היינו רק מדרבנן,
אבל מה"ת יכול לאוכלן אפילו כולן בב"א,
והביא רא"י לזה מהא דמבואר ברשב"א
ובשא"ר דמב"מ מה"ת בטיל ברוב אף
בתערובת לח בלח, והשתא אי נימא דמה"ת
אסור לאכול כל התערובת בב"א, א"כ ה"י צריך
לאסור מה"ת אף בתערובת לח בלח כיון
דקאכיל ודאי מן האיסור, אלא ע"כ דמה"ת
מותר בכל אופן, ורק מדרבנן אסורהו, וזהו
באמת הטעם דרבנן הצריכו ששים בתערובת לח
בלח, משום דאוכל בב"א מכל התערובת.
[שו"מ בספר מלבושי יו"ט דיני בריה סי' י"ד
דנקט ג"כ בדעת הרשב"א דהא דאסור לאכול
כולם בב"א הוא רק איסור דרבנן, וכ"כ המ"ב
בשע"צ סי' תמ"ז סק"ל]. וע"ע חזו"א מעשרות
סי' ז' סק"ז מה שכתב לדון בזה.

10. שו"ע יו"ד סימן קט

(א) חתיכה שאינה ראויה להתכבד שנתערבה באחרות מין במינו יבש ביבש, (דהיינו שאין נבלל, והאיסור עומד בעצמו אלא שנתערב ואינו מכירו) (ב"י בשם תשובת הרשב"א והרמב"ן וסה"ת) חד בתרי, בטיל, ומותר לאכול אדם אחד, כל אחת בפני עצמה. אבל לא יאכל שלשתם יחד. ויש מי שאוסר לאכול אדם אחד א', אפילו זה אחר זה: הגה - וכן יש לנהוג לכתחלה. ויש מחמירין להשליך אחד או ליתן לא"י (הגהות ש"ד בשם מוהר"ם ורש"י בע"ז דף ע"ד ע"א). ואינו אלא חומרא בעלמא. וכל זה כשנתערב במינו, אבל שלא במינו ואינו מכירו, אפילו יבש ביבש צריך ששים (טור בשם בעל התרומה ועוד הרבה פוסקים). ואין חילוק בכל זה בין אם האיסור מדרבנן או מדאורייתא (בית יוסף בשם הפוסקים דלא כהגהת ש"ד). וע"ל סימן קכ"ב אם נתערבו כלים ביחד:

11. ספר שיעורי הרב

סימן צד

תערובת יבש ביבש

א.

פסק השו"ע (סי' קט ס"א) כדעת הרשב"א שחתיכת איסור שנתערבה בעוד חתיכות הרי היא בטילה חד בתרי,¹⁴⁶ אבל לא יאכל אדם א' כל שלשתם ביחד. וביאר שם הגר"א (ס"ק ה) דה"ט משום דס"ל להרשב"א דליכא דין ביטול לגבי יבש ביבש, רק דאזלינן בתר רובא ותלינן שכל חתיכה שאכל בא מן הרוב שהוא היתר, ולא שייך לומר הכי אלא כשאוכלם בזא"ז.

ומדבריו משמע שהבין בדעת הרשב"א דהך חומרא שלא לאכול שלשתם ביחד הוא מה"ת, דהואיל ולא שייך לתלות בכל חתיכה שהיא באה מן הרוב, ממילא א"א להתיר לאכול כל החתיכות בבת א' מדין אזלינן בתר רובא, ולגבי תערובת יבש ביבש לא אמרינן שהאיסור נהפך להיות היתר.¹⁴⁷ אולם ה"ט (ס"ק א) והפמ"ג שם פ"י שהחומרא שלא לאכול כולם ביחד אינו אלא מדרבנן, דמה"ת אף הרשב"א מודה שנהפך האיסור להיות היתר. וכן משמע מדברי הרשב"א בתוה"ב הקצר (כ"ד ש"א, יב:).

ועיין בש"ך (ס"ק ז) שכתב בדעת הרשב"א שמותר לאכול אפי' ב' חתיכות ביחד, ובלבד שלא יאכל כל ג' בבת א'. ונראה שהש"ך אזיל לשיטתו (ס"ק יב) דס"ל דחומרת הרשב"א אינה אלא מדרבנן שלא יהא נראה כאוכל איסור. וממילא מותר לאכול אפי' ב' חתיכות בב"א, דכל שלא אכל שלשתם ביחד אינו נראה כאוכל איסור בודאי. אבל לפי הגר"א שאסור מעיקר הדין לאכול כל שלשתם ביחד משום דבכה"ג ליכא למימר דאזלינן בתר רובא, ממילא ה"ה נמי יהיה אסור לאכול אפי' שתיים בב"א, דהא באכילת

146 עיי"ש בש"ך (ס"ק ו) שכתב דהכל תלוי ברוב מנין החתיכות ולא ברוב בנין (ועיין בפ"ת ס"ק א). וביאר רבנו בטעם הדבר דיבש ביבש הוא תערובת של ספק, ואין הספק משתנה לפי גודל החתיכות. ומה"ט כתב החו"ד (סי' קי ס"ק ג) לגבי ט' חנויות מוכרות בשר שחוטתו וא' מוכרת בשר נבילה, שאין לחלק בין היכא שכל החנויות שוות להיכא שבתנות המוכרות נבילה יש בשר נבילה הרבה יותר מבשר הכשר שיש בכל שאר ט' החנויות, אלא בכל גונוי בנמצא הכשר אזלינן בתר רוב חנויות, שהרי עיקר הספק הוא מאיזה חנות בא הכשר שנמצא, ואין הספק משתנה לפי מנין החתיכות שיש בכל חנות.

147 וכן מבואר ממה שכתב התוס' ר"ד לב"ב (לא). שאם אדם א' אכל שלשתם אפי' בזא"ז חייב טטאת הואיל ובודאי אכל איסור. הרי להדיא דס"ל דאפי' מה"ת לא נהפך האיסור להיות היתר כלל בתערובת יבש ביבש.

שתיים הרי הוא אוכל רוב החתיכות, ולא שייך להתיר מדין אזלינן בתר רובא אלא היכא שאוכל מיעוט התערובת.

ולכאורה צ"ע בעיקר שיטת הרשב"א, דאמאי מותר לאדם א' לאכול כל שלשתם בזא"ז, הרי בשעה שהוא אוכל את השלישי איגלאי מילתא למפרע שודאי אכל איסור.¹⁴⁸ ואמנם דעת התוס' בחולין (ק. ד"ה בריה) היא שאסור לאדם א' לאכול שלשתם אפי' בזא"ז, וכן הביא השו"ע שם בשם "יש מי שאוסר". ולכאורה ה"ט משום דבשעה שאוכל את השלישי איגלאי מילתא למפרע שודאי אכל איסור, וס"ל להתוס' דבאדם א' לא אזלינן בתר רובא במקום תרתי דסתרי.¹⁴⁹ אבל דעת הרשב"א צ"ע.

והנראה בזה, דלעולם אף הרשב"א מודה שנאמר דין ביטול גם בתערובת יבש ביבש (כדעת הרא"ש), ומה שהעלה דאסור לאדם א' לאכול כל שלשתם ביחד היינו משום דס"ל דלא חל דין ביטול אלא היכא דשייך להתיר אותו מעשה אכילה מדין אזלינן בתר רובא. אבל היכא דלא שייך לומר אזלינן בתר רובא באותו מעשה אכילה, כגון שאכל כל שלשתם ביחד, שוב ליחא אף לדין ביטול. ולפ"ז לא קשה מידי ע"ד הרשב"א, דכל שאכל ג' החתיכות בזא"ז, הרי חל דין ביטול ונהפך האיסור להיות היתר, וממילא שוב א"א לומר דאיגלאי מילתא למפרע שודאי אכל איסור.

12. רא"ש על חולין פרק שביעי - סימן לו

והא דאמר חתיכה הראויה להתכבד אין בטילה הני מילי שאסורה מחמת עצמה כגון נבילה ובשר בחלב וכיוצא בהן אבל חתיכת היתר שקבלה טעם מן האיסור אף לדברי המפרש דחתיכה נעשית נבילה בטילה היא בששים כשאר איסור. [1] ובחתיכה הראויה להתכבד רבו דעות יש מן הגדולים שאמרו דוקא חתיכת איסור שנתבשלה עם חתיכת היתר הראויה לכבד בה אורחים אבל חתיכה חיה ואפילו שלימה בטלה ברוב ודברי הכל הם דהא דקאמר ראוי להתכבד בפני האורחים לאו למימר שתהא ראויה כמו שהיא עתה אלא משום שיעור נקטינן דגדולה כי האי שראויה ליתן לפני אורח נכבד אחר שנתבשל חשובה כזאת שדרכו למנות ולא בטלה. ומשום שהיא חיה לא בטיל חשיבותא. מידי דהוה אששה דברים שמקדשים המנוין בפרק בתרא דערלה משום דחשיב את שדרכו למנות ובכללן חלפי תרדין וקולחי כרוב ודלעת יוונית. ובחיין איירי דתרדין וכרוב ודלעת אין דרך לבשלו שלימין אלא מחתכין אותן לחתיכות דקות ואז בטילי [2] אלא ע"כ בחיין איירי ולא חזו השתא לאכילה אפילו הכי לא בטילי משום חשיבותא ה"ה נמי חתיכה הראויה להתכבד בפני האורחים לא בטיל חשיבותא אע"ג דלא חזי השתא לאורחים. ... אלמא חתיכה הראויה להתכבד אפי' כשהיא חיה לא בטלה וכן בהמה שלמה חיה לא בטלה וגם שמעתי דיש אומרים דכבש שלם או אווז שלם לא מיקרי ראויה להתכבד לפני האורחים לפי שאין דרך לתת לפני אורח כבש שלם או אווז שלם. גם אלה דברי הבאי הם וכי בשביל שראוי לחלק לכמה חתיכות חשובות גרע טפי. כל שכן דחשיב טפי את שדרכו למנות וכן דעת ר"י כמו שכתוב לעיל. וגם יש אומרים שתרנגולת בעודה בנוצתה לא חשיבא ובטלה. גם זה אינו כיון שאחר תיקונה ובשולה ראויה להתכבד בה אורח גם עתה חשיבא את שדרכו לימנות כאשר הוכחתי ממשנה דערלה ומפרק בתרא דמסכת ע"ז:

13. שו"ע יו"ד סימן קא

(ג) תרנגולת בנוצתה שנתערבה באחרות. בטלה, שהרי אינה ראויה להתכבד לפני האורחים כמות שהיא. ואף על פי שאחר שנתערבה הסירו הנוצה. וכן לא חשיבה ראויה להתכבד אלא אם כן היא מבושלת. וכן כבש שלם או חתיכה גדולה יותר מדאי, לא חשיבה ראויה להתכבד, שאין דרך ליתן לפני אורח כבש שלם או חתיכה גדולה יותר מדאי. ויש חולקים בכל זה: הגה - וכן נוהגין, מלבד תרנגולת בנוצתה דמחוסרת מעשה גדול, דנוהגים בה שהיא בטילה (טור בשם י"א ובמרדכי ובש"ד). וכן רגלים או ראש שלא נחרכו משערן. אבל אם כבר נחרכו, חשיבי חתיכה הראויה להתכבד, אפילו לא נמלחו עדיין. ואפילו כבש שלם אינו בטל (בהגהות ש"ד). מיהו רגלים של עופות, מלבד רגלי אווז, וכן רגלי בהמה דקה במדינות אלו, לא חשיבי כלל, ובטלים. ראש של עופות אינו חשוב, ובטל (ארוך כלל כ"ה):

14. ספר שחיטת חולין

והמקור לזה דחנ"נ מה"ת - כבר ביאר במטה
יהונתן סי' צ"ב ס"ד נבשם הפליתי
שם סק"ט] לפי שיטת ר"ת דבטכ"ע נתחדש
דהחיתור נהפך לאיסור, וא"כ אפשר לומר דס"ל
להתוס' דחנ"נ מה"ת, וכיון שנהפך ההיתור
עצמו לאיסור שוב אינו חוזר להיתור אע"ג
שכבר יצא טעם האיסור ממנו, עכת"ד. [וע"ע
בפרישה סי' צ"ב סק"ג בהג"ה שכתב דהמקור
לחנ"נ מה"ת, הוא מק"ו מבב"ח דהוי חודא
בפנ"ע היתור ואפ"ה מחמירין, כ"ש באיסור
אחד, וצ"ע].

15. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת חולין דף ק עמוד א

בשקדם וסילקו. בתוס' הביאו מחלקות ר"ת ורבנו אפרים אי אמרי' חנ"נ בשאר איסורים, והקשו דלדעת ר"ת דאמרי' חנ"נ בכל האיסורים איך הגעילו יורה גדולה בכלי מדין, הרי המים שהגעילו בהם נאסרו שאין בהם ס' כנגד האיסור, ונעשו נבילה וחזרו ונבלעו בקדירה, הרי הקדירה אסורה כבתחילה. בשלמא לרבינו אפרים א"ש דאף שאין במים ס' כנגד האיסור, אך לא נעשו נבילה, ובהגעלה השניה יותר הכלי, אך לר"ת דהמים נעשו נבילה קשה. ולכאורה מוכח מדברי התוס' דחנ"נ אף בשאר אסורין הוא דאורייתא, דאל"ה מאי מקשו מכלי מדין. ובאחרונים דחו דלעולם י"ל דדינא דחנ"נ הוא מדרבנן, וכוונת תוספות דאילו היה מפורש בתורה שאין איסור חנ"נ, כדמוכח מהיתר הגעלה בכלי מדין, שוב לא היו יכולים חכמים לאוסרו, וכפי המבואר בט"ז שאין חכמים יכולים לאסור דבר המפורש בתורה להיתר.

16. חדושי הריטב"א מסכת חולין דף ק עמוד א

ורבינו אפרים ז"ל הצרפתי היה אומר שאין אומרים חתיכה נעשית נבלה אלא בבשר וחלב, והא דאמרינן הכא חתיכה נעשית נבלה לאו דוקא שיהא ההיתר נעשה איסור, אלא לומר כי אותה בליעה שנבלעה בחתיכת ההיתר אוסרת שאר החתיכות, והא דאמרינן כיון שנתן טעם בחתיכה לאו דוקא, אלא הכי קאמרינן כיון שנכנס בה משהו מטעם הנבלה תחזור אותה חתיכה ותאסור כל החתיכות מפני שהן מינה, ופרכינן למה לי האמצעי הזאת בלאו הכי נמי חתיכת איסור גופיה אוסר במשהו, ופרכינן בשקדם וסילקו לאיסור קודם שנתן שם חתיכות ההיתר וקמ"ל שהנאסר כדין האוסר לאסור במשהו, ...

17. ספר שערים מצויינים בהלכה

משנה בסיני נאמר אלא שנכתב במקומו. פירש"י ועד סיני לא הוזהרו אלא שנכתב במקומו לאחר שנאמר בסיני, וכתב וסידר משה את התורה, כתב המקרא הזה על המעשה וכו'. ותמוה הא התורה היתה כתובה במרום אלפים שנה קודם שנבראת העולם, וחלילה למשה שיסדר התורה אח"כ שנית. והגאון בעל שואל ומשיב פירש עפ"י מש"כ הרמב"ם בפיה"מ כאן שכל מה שאנו עושים היום, אין אנו עושים אלא במצות הקב"ה ע"י משרע"ה, לא שהקב"ה אמר זה לנביאים שלפניו, כגון זה שאין אנו אוכלים אמה"ח אינו מפני שהקב"ה אסרו לנח, אלא לפי שמשא אסר עלינו אמה"ח במה שצוה בסיני, וכמו כן אין אנו מלין מפני שאברהם אבינו מל עצמו, אלא מפני שהקב"ה צוה אותנו ע"י משרע"ה שנמול עצמינו כו' וכן גיד הנשה אין אנו הולכים אחר איסור יעקב אבינו, אלא מצות משרע"ה, הלא תראה שאמרו [מכות צד]. תרי"ג מצות נאמרו לו למשה מסיני, וכל אלר מכלל המצות. ועי' במל"מ (מלכים פ"י ה"ד) מש"כ בשם המזרחי והיפ"ת.

18. רמב"ם יד החזקה הלכות מלכים פרק ט

(א) על ששה דברים נצטווה אדם הראשון על ע"ז ועל ברכת השם ועל שפיכות דמים ועל גילוי עריות ועל הגזל ועל הדינים אע"פ שכולן הן קבלה בידינו ממש רבינו והדעת נוטה להן מכלל דברי תורה יראה שעל אלו נצטוו הוסיף לנח אבר מן החי שנאמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו נמצאו שבע מצוות וכן היה הדבר בכל העולם עד אברהם בא אברהם ונצטוו יתר על אלו במילה והוא התפלל שחרית ויצחק הפריש מעשר והוסיף תפלה אחרת לפנות היום ויעקב הוסיף גיד הנשה והתפלל ערבית ובמצרים נצטוו עמרם במצות יתירות עד שבא משה רבינו ונשלמה תורה על ידו.

• לחם משנה על הלכות מלכים פרק ט הלכה א

ויעקב הוסיף גיד הנשה וכו'. קשה דבפרק גיד הנשה אמרו (דף ק') נוהג בטהורה ואינו נוהג בטמאה ר' יהודה אומר אף בטמאה אמר ר' יהודה והלא מבני יעקב נאסר גיד הנשה וכו' אמרו לו בסיני נאמר אלא שנכתב במקומו משמע דלא נאסר אלא בסיני וליעקב לא נאסר אליבא דרבנן דקי"ל כוותיהו וא"כ איך כתב רבינו דיעקב הוסיף גיד הנשה וכי תימא דהוסיף מדעתו קאמר מ"מ קשה מנא ליה לרבינו הא וצ"ע:

• ספר שערים מצויינים בהלכה

מנא ליה לרמב"ם הא, ועי' בחידושי חת"ס דיש לרמוז בלשון הקרא מדאמר "על כן לא יאכלו בני" את גיד הנשה... עד היום הזה". והקשה מה שייד לומר במצוה שנצטוו עד היום הזה, פשיטא שחובת הגוף היא נצחית, אע"כ הנהיגו כן בני" מיד ואח"כ נצטוו על ככה בסיני, ועל המנהג הראשון כתב מרע"ה עד היום הזה יום מתן תורה, עדיין אינם אוכלים גיה"נ ממנהגם הראשון ועתה נצטוו על ככה, ומדקרו להו בני" ש"מ בסיני נאמר, ומדכתיב עד היום הזה דנהגו כן מקדמת דנא,

אלא לפ"ז בין למר ובין למר נאסרו קודם מתן תורה לר"י מצווי השי"ת ולרבנן ממנהגא וכו'.

19. פירוש המשנה לרמב"ם מסכת חולין פרק ז

[ו] לדעת ר' יהודה האוכל כזית מגיד הנשה של בהמה טמאה חייב שתי מלקיות משום בהמה טמאה ומשום גיד הנשה. ואין הלכה כר' יהודה. ושים לבך לכלל הגדול הזה המובא במשנה זו והוא אמרם מסיני נאסר, והוא, שאתה צריך לדעת שכל מה שאנו נוהרים ממנו או עושים אותו היום אין אנו עושים זאת אלא מפני צווי ה' על ידי משה, לא מפני שה' צוה בכך לנביאים שקדמוהו, דוגמא לכך, אין אנו אוכלים אבר מן החי לא מפני שה' אסר על בני נח אבר מן החי, אלא מפני שמשה אסר עלינו אבר מן החי במה שנצטווה בסיני שישאר אבר מן החי אסור. וכן אין אנו מלים בגלל שאברהם מל את עצמו ואנשי ביתו, אלא מפני שה' צונו על ידי משה להמול כמו שמל אברהם עליו השלום, וכן גיד הנשה אין אנו נמשכים בו אחרי אסור יעקב אבינו אלא צווי משה רבינו, הלא תראה אמרם שש מאות ושלוש עשרה מצות נאמרו לו למשה בסיני, וכל אלה מכלל המצוות.

• מהר"ץ חיות מסכת חולין דף טז עמוד א

גמרא קרא זריזותי' דאברהם קמ"ל. נ"ב עיי' (יומא כח ע"א) ואנן מאברהם נקום ונגמור ועי' ערוך ע' שחר דפי' דאין למדין מאברהם מפני שעדיין לא נצטווה במצות. ועיי' ירושלמי פ"ג דמ"ק הנחנו כלל בזה. דאין למדין מקודם מתן תורה. ורק חביבות המצוה מה שהוא רק התנהגות טובות ולא מצד חיוב למדין גם מאברהם כמו דילפינן מן וישכם אברהם בבוקר דזריזין מקדימין למצות והא דדרשינן בזבחים דשחיטת קדשים טעונה כלי עי' תוס' כאן צ"ל דשאני קדשים דנצטוו בני נח דכתיב לעבדה ולשמרה ודרשינן בבראשית רבה לעבדה אלו הקרבנות ובדבר שנצטוו שוב למדין מהם שפיר כמו דילפינן מן מצות מילה באברהם הרבה ענינים מה שנוגע אלינו:

• **מהר"ץ חיות מסכת חולין דף סא עמוד א**

תד"ה כל עוף הדורס טמא כו' ... וכבר קדמו בקו' זו הגאון בעל יפה תואר פ' ויחי בקו' דומה לזה מהך דלמדו (תענית ח) מיוסף דאסור לשמש בשני רעבון והתירוץ בזה דענין שנברר בנסיון כמו בהך דעשר שנה שא"י להוליד בכה"ג אינו בכלל למוד וכן מדות והנהגות טובות יכולין ללמוד אף מן קודם מתן תורה. וא"כ אם בדק נח כל העופות הטהורות ומצאן דאינם דורסים א"כ נתברר לו טבעם של העופות. ובכה"ג שפיר ילפינן מן קודם מתן תורה והדר יוקשה פרס ועזניה ל"ל דהרי בכה"ג שפיר ילפינן מנח וקרא אך למותר.

20. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת חולין דף ק עמוד ב

הנה בפשטות משמע הכא, והכי איתא להדיא לעיל דלרבנן לא נאסר מעולם גיד הנשה לבני יעקב, ורק משעת מתן תורה. - ויעוי' בפיה"מ להרמב"ם דכ' וז"ל ושים לבך על העיקר הגדול וכו' והוא מה שאמר מסיני נאסר לפי שאתה הראת לדעת שכל מה שאנו מרחיקים או עושים היום אין אנו עושים אלא במצוות הקדוש ברוך הוא ע"י מרע"ה לא שהקב"ה אמר זה לנביאים שלפניו, כגון זה שאין אנו אוכלין אבמה"ה וכו' וכמו"כ אין אנו מלין מפני שאאע"ה מל עצמו ואנשי ביתו אלא מפני שהקב"ה צוה אותנו וכו' וכן גיד הנשה "אין אנו הולכים אחר איסור יעקב אבינו וכו'". ולכאור' ה"א בגמ' לעיל (צ"א ע"א) משמע דהיינו רק לחד מ"ד, אבל לא לרבנן. וכ"כ בהל' מלכים (פ"ט) הא על ו' דברים נצטוו אדה"ר וכו' וכן ה' הדבר בכל העולם עד אברהם, נמצטה יתר על אלו במילה וכו' ויעקב הוסיף גיה"נ וכו'. ועכ"פ מבואר דהר"מ למד במתני' דלא כהגמ' דבאמת כל המצוות אף שנצטוו קודם מ"מ לדידן לית לן, והא דלר"י חיייל גיה"נ אף על איסור אחר משום דחמיר דנאסר לב"ג, ולרבנן אף דמודו דנאסר גיה"נ לאחר מ"ת הו"ל גיד אחר, וזה לא נאסר.

ואולם אכתי יל"ע דהא בגמ' לעיל מבואר להדיא דלא כהרמב"ם אליבא דרבנן וכנ"ל. והנה בתוי"ט (פ"ח דנזיר מ"ה) כתב בדעת הרמב"ם דמפרש המשנה דלא כגמ' וז"ל הואיל לענין דינא לא נפק"מ ולא מידי הרשות נתונה לפרש, שאין אני רואה הפרש בין פירוש המשנה לפירוש המקראות שהרשות נתונה לפרש (דהא ע' פנים לתורה, כל זמן שאינו נגד ההלכה) וכו' ע"ש. ולפ"ז ס"ל לר"מ דאין הכרח דפליגי ר' יהודה ורבנן בעיקר הדין וכמשנ"ת דפליגי אי הו"ל אותו גיה"נ וכנ"ל.

21. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת חולין דף ק עמוד ב

באיסור חמור אית ליה. ישנם ג' שיטות בביאור זה. דהנה טריפה שאח"כ נתלש אבמה"ח חל אבמה"ח על טריפה, דזה מוסיף בחתיכה זו אסור לב"נ (אבמה"ח). גיד הנשה שאח"כ נעשה עולה, הרי אסה"נ נוסף, ולכאורה מוסיף, ורש"י באמת ס"ל דהוי מוסיף, ו"חמור" דנקטה הגמ' לאו דוקא. והרמב"ם בפה"מ ש בכריתות ב'נקודה הנפלאה' עיין שם הוא שיטה ממוצעת, דהנה חלב, האם חל בב"ח על חלב. והרמב"ם בנקודה הנפלאה ס"ל דלא משום דכל איסורים דכתיב "לא תאכל", אסה"נ נמי. וממילא כיון דבשר בחלב הוי אסה"נ, אך נובע מאכילה, וכשלא חל אכילה, לא חל הנאה. משא"כ עולה ושור הנסקל, הוי איסה"נ דאינם תלויים באיסור אכילה, דלא רק הראוי לאכילה אסור, וזה שפיר הוי מוסיף. אך התוס' ס"ל דהא לא חשיב מוסיף, ומהא דחלב בחלב מוכיחים כן, וכאן רק "חמור", דומיא דנאסר לב"נ בגה"נ.

22. ספר שערים מצוינים בהלכה

אלמא איסור טומאה קדים. ע"י בתפארת יעקב שתמה כיון דמיידי מעיקרא כשאין עליו כזית בשר א"כ היכי שייך טומאה קדים, על מה היה חל טומאה כיון שלא היה כזית בשר עדיין, ומפרש דצריך לומר דמ"מ היה חל על חצי שיעור, או כיון דבהמה טמאה היא לא שייך כלל "כל בבהמה", והוי בריה בפני עצמה, וחל טומאה על בריה אפילו פחות מכזית, ועדיין צ"ע.

א. דף על הדף מסכת חולין דף ק עמוד א

בגמ': ותבטיל ברובא וכו'. בספר מעשה איש (חלק ג' ע' קס"ב) מובא: בן תורה שלמד תקופה קצרה בישיבה פלונית שלמדו בה מסכת חולין, שאל לרבינו החזון איש זצ"ל איך יתכן שחתיכת איסור שנתבטלה ברוב היתר, כששוב נופל חתיכה של איסור חוזר וניעור חתיכת איסור ראשונה, הרי חתיכת איסור זה כבר נתבטלה ונהפכה להיתר? [וכבר ביאר הרא"ש בחולין (פרק סי' ל"ז) טעמא דמילתא, אך בשעתו נעלמו דבריו מעיני הבן תורה הנ"ל].

שאלו רבינו: היכן אתה לומד? והלה השיב: בישיבה פלונית... אמר לו רבינו: אנחנו צריכים לדעת שהכל רצון ה'. כשהחתיכה התבטלה אז היה רצון ה' שיהיה מותר, וכשנפלה שוב חתיכת איסור עכשיו רצון ה' הוא שייאסר מחדש. (מפי בעל המעשה הר"ר מאיר וונדר).

ב. רא"ש על חולין פרק שביעי - סימן לז

מיהו אם ניתוסף עליו איסור. עד שנתרבה על ההיתר מצא מין את מינו וניעור. וכן הדין בכל איסורין שנתבטלו לא מיבעיא מין בשאינו מינו ביתר מששים ואחר כך נתוסף איסור שמצטרף עם הראשון לאסור שהרי נצטרף יחד טעם האיסורין ונותן טעם בהיתר. וגם מין במינו בדבר לח ביתר מששים מצטרף האחרון עם הראשון אע"ג דלא יהיב טעמא. כי חכמים גזרו מין במינו אטו מין בשאינו מינו. אלא אפילו מין במינו בדבר יבש שנתבטל ברוב היתר אפילו מדרבנן ואחר כך נתוסף איסור מצא מין את מינו וניעור. כדתנן בפ"ה דתרומות ההיא דסאה של תרומה שנפלה למאה שהבאתי לעיל. ואף רבי שמעון שמתיר. רבי שמעון לטעמיה דאית ליה כל העומד להרים כמורם דמי וכבר נסתלק הראשונה. אבל בשאר איסורין דלא בעו הרמה מצטרפין יחד לאסור.

ג. דף על הדף מסכת חולין דף ק עמוד ב

במשנה: אמר ר' יהודה והלא מבני יעקב נאסר גיד הנשה וכו' אמרו לו בסיני נאמר אלא שנכתב במקומו.

כתב הגאון ר' יוסף ענגיל זצ"ל בספרו בית האוצר (כלל א' אות ד'): דע אם נאמר דהאבות יצאו מכלל ב"נ, י"ל דהיתה התחלת נתינת התורה מאברהם, אלא דלאברהם ניתן מילה לבד וליעקב עוד גיה"נ ובמצרים פסח ובמרה עוד מצוות ובסיני הי' הגמר, וי"ל דזה תלוי בפלוגתא דר' יוחנן ור"ל בגיטין (ד' ס' ע"א) אי תורה חתומה ניתנה או מגילה ניתנה, דלר"י ס"ל שם דמגילה מגילה ניתנה י"ל כן, משא"כ לר"ל דחתומה ניתנה וטעמו נראה דס"ל דאין ראוי לתורה לפי מדרגת אחדותה שתינתן בזא"ז, ע' קונטרס שב דנחמתא אות (ה) ע"כ ההכרח לומר דכל התורה ניתנה בסיני ומצוות דמקודם נתחדשו וכמובן וכו'.

והוא כותב להלן (שם): וע"ע חולין (דף ק' ע"ב) במשנה נוהג בטהורים ואינו נוהג בטמאה, ר' יהודה אומר אף בטמאה, א"ר יהודה והלא מבני יעקב נאסר גיה"נ ועדיין בהמה טמאה מותרת להם, אמרו לו בסיני נאמר אלא שנכתב במקומו, וע"ש בפיה"מ להרמב"ם דפי' חק בסיני נאמר כו' דהכוונה שאין אנו מקדימים מצוות גיה"נ מאת מה שנאמרה המצוה ליעקב, רק מפאת מה שנאמר למשה לקיים האיסור שהוא עש"ה, ומוכח מזה דהתחלת מ"ת רק מסיני, ואולם ר' יהודה דפליג י"ל דס"ל באמת, דהתחלת מ"ת מאברהם וכדברינו הנ"ל.

ואמנם י"ל, דלכ"ע אין התחלת מ"ת מאברהם, אלא דלר' יהודה הוא מיעקב ולרבנן מסיני, אבל מקום ליעקב לכ"ע איננה, כיון דר' יהודה רק אגיגה"נ נאמר ליעקב קאי, וא"כ אין ראייה מזה שיוחשב מ"ת גם קודם ליעקב.

וסברת פלוגתת ר' יהודה ורבנן עפיד"ז י"ל דפליגי בפלוגתא דשבת (דף קמ"ה ע"ב) דאמר התם, ר' יוחנן מפני מה עובדי כוכבים מזהמין מפני שלא עמדו על הר סיני כו', ופליגא דר' אבא בר כהנא (האי מימרא דר' יוחנן דלא פסקא זוהמא עד סיני פליגי אדר"א כו') דאר"א בר כהנא עד ג' דורות לא פסקא זוהמא מאבותינו, אברהם הוליד ישמעאל יצחק הוליד עשיו יעקב הוליד י"ב שבטים שלא הי' בהן שום דופי עכ"ל הגמ', וא"כ י"ל דלר' יהודה ס"ל דמיעקב פסקה זוהמא, ולכן סבור דמיעקב הי' התחלת מ"ת דכיון דפסקה זוהמא כבר היו ראויים לקבל התורה, ורבנן ס"ל כר' יוחנן דמסיני הוא דפסקה זוהמא ולכן לא הי' מ"ת מקודם לכן ויש לפלפל בזה הרבה.

ושם (באות י"ג) כותב הגר"י זצ"ל: וכתבתי עוד, דר' עקיבא ור' יהודה דפליגי במכות (דף ד' ע"ב) דר"י ס"ל דנותר הוי לאו הניתק לעשה ור"ע ס"ל דלא הוי ניתק, בהא סברא הוא דפליגי, דר"י לטעמי' אזיל דס"ל דהיה התחלת מ"ת מיעקב ושמצוות גיה"נ שנאמר ליעקב כבר היה מכלל התורה, וע"כ גם איסור התורה שנאמר במצרים כבר היה מתורה הישראלית, ושייך ב' ניתק, ור"ע לטעמי' דס"ל דרק בסיני היה התחלת התורה ע"כ היה לעבירת התורה דמצרים עדיין דין ב"נ, דאזהרתן זו מיתתן ולא שייך ב' ניתק, דאפי' ל"ת דכרת אינה מתנתקת מפני חומרתה וכמ"ש הבעל המאור מכות סוגי' דביטלו, וכ"ש ל"ת דמיתת ב"ד ע"ש, ולפי"ז נמצא דלר"ע לא הוי איסור גיה"נ דיעקב מכלל התורה וחשוב איסור שקודם מ"ת וכמובן.

והנה מצאתי שכן מפורש במכילתא פ' משפטים עה"כ לא תבשל גדי בחלב אמו וז"ל: ר' עקיבא אומר, אם גיד הנשה שאין בו לא תבשל יש בו כל תאכל כו', לא אם אמרת בגיה"נ שאסורו קודם מתן תורה תאמר בב"ח שאין איסורו קודם למתן תורה, לפיכך לא יהא אסור באכילה כו' עכ"ל, ומפורש דס"ל לר"ע דאיסור גיה"נ חשוב איסור שקודם מ"ת, והיינו ע"כ משום דס"ל דלא היה התחלת נתינת התורה מיעקב רק מסיני, וע"כ גיה"נ דיעקב הוי מצוה שמקודם מ"ת וכמובן, ובאתי רק להעיר, וע"ש עוד הרבה בענין זה.

ד. שו"ע אורח חיים - סימן רי - האוכל פחות מכזית מה דינו:

(א) האוכל פחות מכזית בין מפת בין משאר אוכלים, והשותה פחות מרביעית בין מיין בין משאר משקים, מברך תחלה ברכה הראויה לאותו המין, ולאחריו אינו מברך כלל; **ויש מסתפקים לומר שעל דבר שהוא כברייתו, כגון גרגיר של ענב או של רימון, שמברכין לאחריו אע"פ שאין בו כזית; לכך נכון לזהר שלא לאכול בריה פחות מכזית:**

הגה - ולא מקרי בריה אלא אם אכלו כמות שהוא, אבל אם לקח הגרעין ממנו, לא מקרי בריה (הר"י פ' כיצד מברכין וב"י בשם רשב"א); ויש מסתפקים עוד בברכה אחרונה של יין אם מברכין אותה על כזית; לכן טוב לזהר שלא לשתות (אלא) פחות מכזית, או רביעית: